

Hanna Bazhenova

Ukraińskie media w czasie rosyjskiej agresji

Pierwszy rok rosyjskiej agresji był dla ukraińskich mediów okresem walki o przetrwanie i testem wytrzymałości, drugi – czasem stabilizacji stanu niepewności. Zakończył się jednak istotnym pogorszeniem relacji rządu z mediami, co wywołało już zaniepokojenie wśród ambasadorów państw G7. Z kolei międzynarodowa organizacja pozarządowa Reporterzy bez Granic 6 lutego 2024 r. wezwała władze Ukrainy do rezygnacji z ogólnokrajowego telemaratonu Jedynie Wiadomości i powrotu do konkurencji w celu wzmocnienia pluralizmu mediów.

Nowa rzeczywistość. Rosyjska inwazja na Ukrainę w lutym 2022 r. znacząco zmieniła krajobraz medialny państwa. Konkurowanie o odbiorców między tradycyjnymi mediami oraz komunikatorami (Telegram, Viber itp.) i sieciami społecznościowymi (Facebook, Instagram itp.) nasiliła się. Ponad 230 stacji telewizyjnych i radiowych, mediów internetowych i drukowanych całkowicie lub częściowo zaprzestało działalności z powodu okupacji, aktywnych działań zbrojnych, problemów finansowych i innych okoliczności. Wielu pracowników tej branży poszło na front, relokowało się lub wyjechało za granicę jako uchodźcy. W tym czasie właściciele mediów często nie mieli środków na ich utrzymanie. Ukraiński miliarder Rinat Achmetow, który stracił znaczną część swojego majątku, wraz z ogromnymi zakładami na Donbasie (w tym Azowstal w Mariupolu), w lipcu 2022 r. zrzekł się wszystkich licencji na kanały telewizyjne oraz media drukowane na rzecz państwa. Swoją decyzję o zamknięciu Media Group Ukraine, która zatrudniała ok. 4 tys. osób, tłumaczył wejściem w życie ustawy antyoligarchicznej, uchwalonej przez Radę Najwyższą 23 września 2021 r. ([„Komentarze IEŚ”, nr 459](#)).

Od pierwszych dni inwazji siły rosyjskie atakowały obiekty nadające sygnały radiowe i telewizyjne, by potęgować panikę wśród ludności i utrudniać ostrzeżenia o zagrożeniach rakietowych. 1 marca 2022 r. Rosja rozpoczęła blokowanie sygnału satelitarnego nadawcy publicznego Suspilne¹, zaatakowała jego stronę internetową i uderzyła w wieżę telewizyjną w Kijowie.

W sumie do 24 stycznia 2024 r. Rosja popełniła 558 przestępstw przeciwko dziennikarzom i mediom na Ukrainie. Według Instytutu Informacji Masowej w tym czasie zginęło co najmniej 79 pracowników mediów, z których 16 poniosło śmierć na służbie, 54 jako uczestnicy działań zbrojnych, a 9 jako ofiary cywilne (stan na 8 stycznia 2024 r.). Inne przestępstwa obejmowały porwania, ostrzały, zranienia, groźby, uszkodzenia siedzib redakcji medialnych, cyberprzestępstwa, zamknięcie ukraińskich nadawców na terytoriach okupowanych, a także presję prawną i blokowanie dostępu do Internetu. W 2023 r. co najmniej 12 ekip filmowych i indywidualnych dziennikarzy znalazło się pod rosyjskim ostrzałem.

Radiofonia. Pierwsze dni rosyjskiej inwazji ujawniły, że najbardziej dostępnym sposobem rozpowszechniania i otrzymywania informacji jest transmisja radiowa na falach średnich. Umożliwiło to obywatelom Ukrainy w strefie działań wojennych i na tymczasowo okupowanych terytoriach odbiór sygnałów AM, dzięki czemu mogli oni uzyskać informacje o korytarzach ewakuacyjnych, m.in. z Mariupola i Buczy. Jednak już na początku 2023 r. na Ukrainie praktycznie nie istniała transmisja na falach średnich. Głównymi tego przyczynami były zniszczenia i awaria sprzętu nadawczego podczas działań zbrojnych oraz pirackie wykorzystanie przez Rosję częstotliwości, z których ukraińscy nadawcy dobrowolnie zrezygnowali przed agresją. Jednocześnie popyt na radiodbiorniki

¹ Suspilne („Суспільне Мовлення”) to ukraiński nadawca publiczny, działający od 2017 r., który obejmuje ogólnokrajowe kanały telewizyjne Perszyj, Suspilne Novyny, Suspilne Kultura, Suspilne Sport oraz pięć kanałów ukraińskiego radia (Perszyj Kanał, Radio Promin, Radio Kultura, Radio Ukraine International, Radiotoczka), a także 24 lokalne spółki telewizyjne i radiowe.

znacznie wzrósł, zwłaszcza po zmasowanych ostrzałach infrastruktury energetycznej kraju, które rozpoczęły się 10 października 2022 r., oraz po awaryjnych i planowanych przerwach w dostawach prądu.

Wojna radykalnie zmieniła także odsetek treści w języku ukraińskim. Zgodnie z art. 40 ustawy „O mediach”, przyjętej w grudniu 2022 r., od 1 stycznia 2024 r. minimalny udział programów w języku ukraińskim w radiu, a także telewizji ogólnokrajowej i regionalnej wzrósł z 75% do 90%, a w telewizji kategorii lokalnej – z 60% do 80%. Zmieniła się również treść audycji radiowych: w pierwszych miesiącach nadawano głównie wiadomości, natomiast zniknęły wszystkie poranne i wieczorne show, treści rozrywkowe, a także programy dla dzieci oraz młodzieży.

Telewizja i Jedyne Wiadomości. Spośród wszystkich środków masowego przekazu największe straty poniosła telewizja. Według danych Ogólnoukraińskiej Koalicji Reklamowej, w 2022 r. przychody z reklam telewizyjnych spadły o ponad 81%, z 13,6 mld UAH do 2,6 mld UAH². W przeciwieństwie do Rinata Achmetowa, inni właściciele holdingów medialnych, m.in. Ihor Kołomojski, Wiktor Pińczuk, Dmytro Firtasz i Serhij Lowoczkin, nie pozbyli się swoich aktywów medialnych, ale *de facto* stracili kontrolę nad polityką programową największych kanałów. Natychmiast po wybuchu działań wojennych część największych stacji telewizyjnych uruchomiła ogólnokrajowy telemaraton o nazwie Jedyne Wiadomości („Єдині новини”), który miał całodobowo informować obywateli o sytuacji w kraju i na froncie oraz powiadamiać o alarmach lotniczych. Były to kanały: 1+1, ICTV, Inter, Ukraina 24 (komercyjne), UA: Perszuj i Rada. Projekt ten jest strategicznie zarządzany przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej oraz Narodową Radę Ukrainy ds. Telewizji i Radiofonii.

Nie wszystkie media o zasięgu ogólnokrajowym zostały jednak włączone do tej inicjatywy. Nie uczestniczy w niej m.in. opozycyjny kanał Espresso TV, a także 5 Kanał i Priamyj, które są związane z byłym prezydentem Petrem Poroszenką. Ponadto te trzy 24-godzinne kanały informacyjne zostały odłączone od krajowego systemu nadawania cyfrowego w kwietniu 2022 r., co ograniczyło ich działalność do transmisji satelitarnej i streamingu online. Na ich częstotliwościach zaczął nadawać parlamentarny kanał telewizyjny Rada.

Po szoku pierwszych miesięcy pełnoskalowej inwazji inne kanały stopniowo wznawiały transmisję, ale z powodu braku funduszy emitowały głównie powtórki wcześniej wyprodukowanych lub zakupionych treści. W tym czasie zmieniła się struktura przychodów kanałów telewizyjnych, wzrósł udział serwisów YouTube, Facebook i Telegram. Na początku 2023 r. sytuacja uległa znacznej poprawie. 1+1 Media Ihora Kołomojskiego i StarLightMedia Wiktora Pińczuka, które były zaangażowane w produkcję Jedynych Wiadomości, stworzyły kanały 1+1 Ukraina i ICTV2 dublujące ich flagowe stacje. W ten sposób grupy medialne mogły zarabiać na reklamach i nadawać treści rozrywkowe.

Należy dodać, że w pierwszych miesiącach telemaraton był oglądany przez nieco ponad jedną czwartą całkowitej liczby widzów na Ukrainie. Ponadto niektórzy oglądali go w Internecie, w aplikacji Diia bądź słuchali w radiu. Jednak liczba widzów Jedynych Wiadomości stopniowo spadała i na początku 2024 r. wyniosła zaledwie 10%. Jednocześnie odsetek osób, które ufały tej inicjatywie medialnej, w okresie od maja 2022 r. do grudnia 2023 r. spadł z 69% do 43% (wg badania Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii).

Wolność słowa. Ukraina w 2023 r. awansowała ze 106. na 79. miejsce w Światowym Rankingu Wolności Prasy publikowanym przez Reporterów bez Granic. Paradoksalne jest to, że prawie we wszystkich mediach panuje autocenzura dziennikarzy. Jednocześnie nie wprowadzono cenzury wojskowej – kierownictwo kraju poinformowało jedynie wydawnictwa i kanały telewizyjne, czego nie można relacjonować ani pokazywać z punktu widzenia bezpieczeństwa informacyjnego w czasie wojny. Inne czynniki, które zmuszają dziennikarzy do stosowania autocenzury, to ich własne przekonania, strach przed utratą pracy, opinia publiczna i presja ze strony właścicieli mediów. Ograniczenia w relacjonowaniu wewnętrznych kwestii politycznych skłoniły dziennikarzy śledczych do zwrócenia się ku dokumentowaniu i badaniu zbrodni wojennych. Przez prawie rok niezależne media nie badały systematycznie pracy władz, w tym najwyższych urzędników. Niepisane moratorium

² Podobna sytuacja charakteryzowała też rynek reklamy radiowej, gdzie przychody spadły o 61% – do 333 mln UAH.

na dziennikarskie śledztwa w sprawie korupcji zostało złamane pod koniec stycznia 2023 r. przez Jurija Nikołowa, który opublikował artykuł o zawyżonych cenach żywności dla Sił Zbrojnych Ukrainy. W drugim roku konfliktu zbrojnego przeprowadzono wiele głośnych śledztw, w tym dotyczących osób z Biura Prezydenta i Ministerstwa Obrony Ukrainy.

Publikacja takich materiałów często wiąże się z poważnymi konsekwencjami dla dziennikarzy – stają się oni obiektem systemowej presji i nielegalnej inwigilacji. W szczególności pracownicy projektu Bihus.Info, specjalizującego się w śledztwach dotyczących korupcji i innych społecznie ważnych tematów, byli przez długi czas obserwowani i podsłuchiwani, a także nagrywani ukrytą kamerą podczas noworocznej imprezy firmowej. Presji poddawano także inne media, w tym Ukraińską Prawdę, NV, Cenzor, Babel, Liga.net, Espresso, Dзеркало Tyzhnia i Detector Media.

17 stycznia 2024 r. Ukraiński Ruch Medialny poinformował o systemowych naciskach na niezależnych dziennikarzy i śledczych oraz wezwał prezydenta Wołodymyra Zełenskiego do potępienia kampanii dyskredytacyjnej i objęcia kontrolą śledztw w sprawie przestępstw przeciwko pracownikom mediów. Tego samego dnia Służba Bezpieczeństwa Ukrainy wszczęła dochodzenie w tej sprawie, a 1 lutego zwolniła Romana Semenczenkę, kierownika Departamentu Ochrony Państwa tego resortu. Kwestie wolności mediów zostały też omówione 29 stycznia na spotkaniu przedstawicieli ukraińskiej społeczności medialnej z ambasadorami państw G7.

Wnioski. Rosyjska agresja wywarła głęboki wpływ na ukraiński krajobraz medialny i konsumpcję mediów przez Ukraińców. Zamknięto setki mediów, zniszczono dziesiątki siedzib redakcji, a tysiące dziennikarzy odeszło w zawodu z powodu migracji i mobilizacji. Popularność komunikatorów i mediów społecznościowych jako głównych źródeł wiadomości znacznie wzrosła, co automatycznie stworzyło sprzyjające warunki do szerzenia fake newsów i dezinformacji w państwie. Podsumowując, obecny stan mediów można określić jako stabilizację stanu niepewności, który najprawdopodobniej będzie trwał do zakończenia działań zbrojnych.

Bezprecedensowym zjawiskiem dla ukraińskiej telewizji było stworzenie wspólnego produktu informacyjnego, który na początku rosyjskiej inwazji zaspokoił żywotne potrzeby społeczeństwa i pracowników telewizji. Jednak popularność Jedynych Wiadomości wśród ludności w ciągu ostatniego roku znacznie spadła, co podaje w wątpliwość celowość ich istnienia. Dalsze funkcjonowanie telemaratonu budzi obawy wśród dziennikarzy i ekspertów, związane z potencjalnym zwiększeniem wpływu państwa na media, które jest postrzegane jako zagrożenie dla przyszłości ukraińskiego rynku medialnego oraz dla wolności słowa w państwie. Zatem, z punktu widzenia mediów, jednym z kluczowych wyzwań w 2024 r. jest przestrzeganie standardów medialnych, a także wyważona analiza złożonych zjawisk politycznych na Ukrainie w czasie działań wojennych.